

Kulturhistorisk inventering

NORNÄS KAPELL

Älvdalens socken, Dalarnas län

Antikvarisk rapport 2018:9

Svenska kyrkan

 **Dalarnas
museum**

Kulturhistorisk inventering

NORNÄS KAPELL

Älvdalens församling
Älvdalens socken, Älvdalens kommun
Dalarnas län

Antikvarisk rapport 2018:9
Dnr: 16/15

FÖRFATTARE: Adam Moll

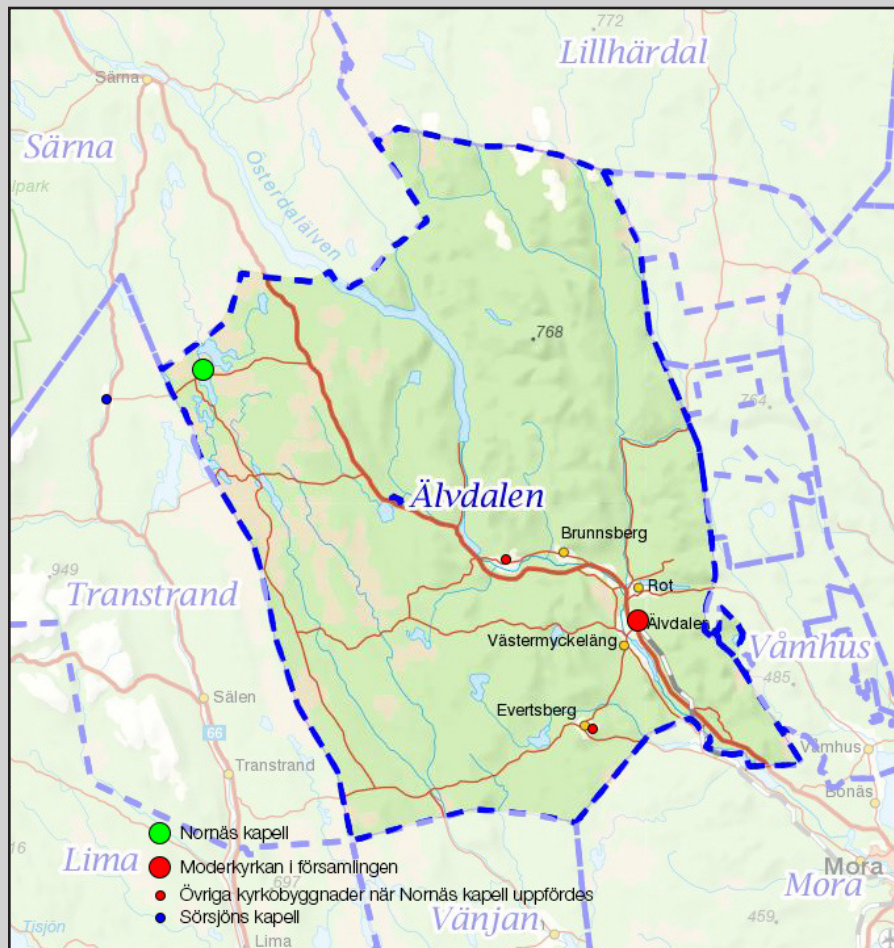
Foton: Där inget annat anges är foton tagna av
Adam Moll och Simon Langwagen, Dalarnas museum

INNEHÅLL

INLEDNING.....	7
Bakgrund.....	7
Syfte.....	7
Mål.....	7
Användningsområden.....	7
Rapportens upplägg.....	7
Process och metod.....	8
Kulturhistoriskt värde.....	8
 HISTORIK OCH UTFORMNING.....	11
Kronologi.....	12
 KULTURHISTORISK VÄRDERING.....	13
 KÄLLOR.....	14

Geografi

Byn Nornäs ligger i nordvästra hörnet av Älvdalens socken. I historisk tid fungerade platsen som långfäbod- och fiskeställe för byarna söderut i socknen. Från omkring sekelskiftet 1800 började dock nybyggare permanentbosätta sig i Nornäs. Byn är känd som platsen för den sista kommersiella framställningen av myrsmalm, vilket skedde 1871. En begravningsplats fanns i byn från 1889, men redan 1865 anlades en begravningsplats i grannbyn Ärnäs en mil söder om Nornäs. Vid begravningsplatsen i Nornäs fanns från 1940-talet ett litet bisättningshus, som ersattes med kapellet 1965.

Nornäs kapell är inte lagskyddat enligt kulturmiljölagen.

INLEDNING

Bakgrund

På uppdrag av Västerås stift har Dalarnas museum genomfört en inventering av Nornäs kapell. Fältarbetet genomfördes under sommaren 2017 av byggnadsantikvarie Adam Moll och yrkespraktiserande antikvarie Simon Langwagen från Uppsala universitet Campus Gotland. Den här inventeringen är en del av det större stiftsprojektet *Moderna kyrkor i Dalarna*, vars syfte varit att inventera kyrkobyggnader som ägs av Svenska kyrkan i Dalarnas län och som uppförts under perioden 1930–1981. Liknande inventeringar har även utförts i de delar av Västerås stift som ligger i Västmanlands och Örebro län.

Moderna kyrkor i Dalarna är en del av projektet *Dalamodernismen* som syftar till att översiktligt dokumentera och kulturhistoriskt karaktärisera och bedöma byggnader och bebyggelsemiljöer i Dalarna uppförda under perioden 1930-1980. Projektet genomförs av Dalarnas museum.

Projektet är även en fortsättning på projektet *Västerås stift – moderna kyrkor*.

Syfte

Inventeringens syfte har varit att identifiera och översiktligt dokumentera kyrkobyggnaden och dess kulturhistoriska värden. Vidare har syftet även varit att belysa de moderna kyrkomiljöerna som en del av det moderna samhällets framväxt och förändring.

Mål

- Att genom samverkan öka kunskapsnivån och medvetenheten av Svenska kyrkans moderna bebyggelse och miljöer i Dalarnas län, Västerås stift.
- Genom att sprida kunskapen om modernismens kyrkobyggande öka känslan av delaktighet i det kyrkliga kulturarvet.
- Att öka kunskapen och förståelsen för det moderna kyrkobyggandets gestaltning, arkitektoniska uttryck och kulturhistoriska värde.
- Att förstå hur de teologiska förändringarna och demokratiseringen av liturgin har påverkat synen på kyrkorummet och dess gestaltning och arkitektur.
- Att skapa ett underlag för planering av underhåll och förvaltning av kyrkobyggnaderna.

Användningsområden

Stift, länsstyrelse, och förvaltare får bättre överblick och beslutsunderlag för att i handläggning och förvaltning värna de kulturhistoriska värdena i de moderna kyrkorna. Underlaget är av vikt vid exempelvis större och mindre vårdinsatser, ombyggnationer och avyttring.

Genom en större kunskap och medvetenhet om modernismens kyrkobyggande, dess uttryck, kvalitéer och kulturhistoriska värden, skapas möjligheter till att bättre hävda deras specifika värden och få till stånd underhåll som tar till hänsyn dessa.

Rapportens upplägg

I rapportens huvuddel redovisas det bakomliggande arbetet, en historik över byggnadens tillkomst och förändringar samt en övergripande kulturhistorisk värdering av byggnaden i sin helhet. Som bilagor finns beskrivningar av alla rum i byggnaden, huvudsakligen redovisade i tabellform. I tabellerna är enskilda byggnadsdelar beskrivna och värderade.

Porten från vapenhuset in till kyrkorummet har en dekorativ glasning och bronserat trycke.

Process och metod

Inventeringen började med arkivstudier i kyrkoarkiven. Arkivunderökningarna har varit en stor del av arbetet, för att titta på de handlingarna som berört byggnadernas tillkomst och förändringar. Större delen av arkivhandlingarna finns på Uppsala landsarkiv, ULA. Omfattningen på handlingar för de olika kyrkorna varierar kraftigt, från att vara näst intill obefintligt till att vara mycket omfattande. Materialet har sedan sammanställts till denna rapport.

Efter arkivstudierna vidtog inventeringsarbete i fält där varje kyrka dokumenterades i ord och bild rum för rum. Efter fasen med dokumentationsarbete och historiska efterforskningar bearbetades det insamlade materialet i en värderingsprocess som utgår från den arbetsprocess som beskrivs i Axel Unnerbäck's *Kulturbistorisk värdering av bebyggelse*, tillsammans med tankegods från Riksantikvarieämbetets *Plattform Kulturbistorisk värdering och urval*. Begreppsvärlden som används i Unnerbäcksmetoden beskrivs närmare i Bilaga 1.

Alla moment i arbetsprocessen har genererat rapportmaterial, och själva rapportskrivningen bestod främst i att sammanställa de olika pusselbitarna. Arbetsprocessens sista moment var layout samt kart- och bildredigering.

Kulturbistorisk värde

En kulturbistorisk värdering går ut på att fastställa varför en kyrkobyggnad eller motsvarande miljö är värdefull för samhället idag. En kulturbistorisk värdering utförs vanligen genom att en byggnadsantikvarie metodologiskt undersöker byggnadens kvaliteter och egenskaper, sätter in dem i ett större sammanhang och förklarar hur byggnaden är värdefull och varför. Genom att utgå ifrån en värderingsmetod som är väl förankrad inom kulturarvssektorn blir resultaten av värderingen jämförbara med andra liknande värderingar och kan ligga till grund för hållbara beslut om en byggnad eller miljö. En metodologiskt utförd kulturbistorisk värdering är öppen för kritisk granskning eftersom den är möjlig att återskapa. Detta är en förutsättning för hållbar kulturmiljövård.

Älvdalskvartsit har använts både interiört och exteriört. Stenen bryts i Mångsbodarna i södra delen av socknen.

Den kulturhistoriska värdering som återfinns i slutet av rapporten har genomförts med utgångspunkt i den metod för kulturhistorisk värdering som återfinns i Axel Unnerbäcks *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* (Riksantikvarieämbetet, 2003). Metoden har kompletterats med tankegods från *Plattform kulturhistorisk värdering och urval* (Riksantikvarieämbetet, 2015). Den kulturhistoriska värderingen bygger på kunskap och information som är utspridd i hela den kulturhistoriska dokumentationen, både i de bifogade tabellerna och i rapportdelen.

Ett centralt begrepp för den kulturhistoriska värderingen är *kulturhistoriskt värde*. I denna rapport används begreppet för att beskriva två olika kategorier av värden: *dokumentvärden* och *upplevelsevärden*.

En byggnad som har dokumentvärden bär på viktig information om det förflutna. Syftet med att värna dokumentvärden är att bevara källor till historisk kunskap som kan bidra med ökad förståelse för människans livsvillkor i skilda tider – inklusive vår egen tid. Byggnader med höga dokumentvärden kan erbjuda kunskap om historiska skeenden och berättelser som anses särskilt relevanta för samhället.

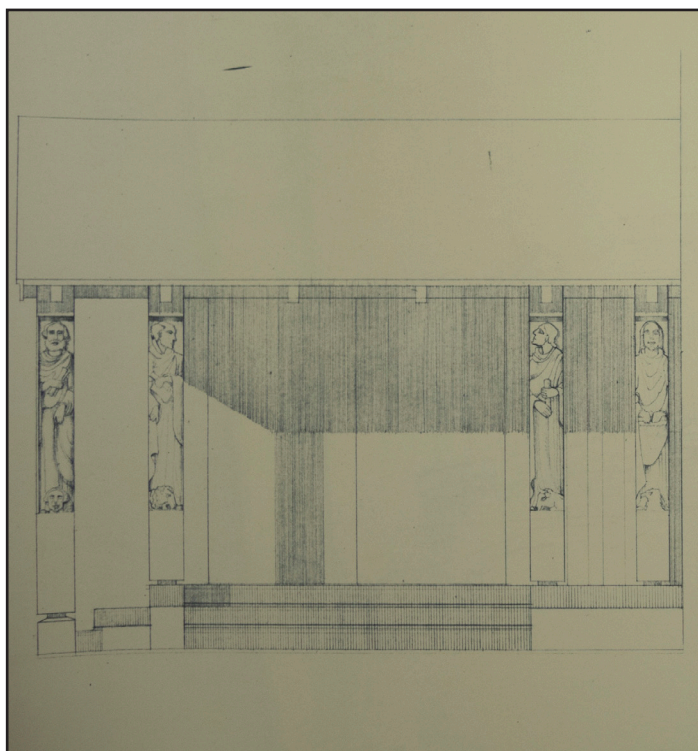
En byggnad som tillskrivs upplevelsevärden bär på kvaliteter och egenskaper som en betraktare med sina sinnen upplever och reagerar på. En byggnad av mycket hög hantverksmannamässig kvalitet kan exempelvis upplevas som vacker – ett estetiskt upplevelsevärde. Gamla byggnader som använts av många människor kan vara viktiga minnesmärken och utgöra en viktig aspekt av grupper eller individers identitet – ett socialt identitetsvärde.

Byggnadens sammantagna kulturhistoriska värde utgår från en sammanvägning mellan dokumentvärden, upplevelsevärden och vissa förstärkande egenskaper så som pedagogisk användbarhet, autenticitet, sällsynthet och representativitet. Alla värden som tillskrivits kyrkobyggnaden förklaras i sitt sammanhang i den kulturhistoriska värderingen. Ett sådant förfarande underlättar förståelsen för värderingen och gör det möjligt att granska den vetenskapligt.

Kyrkorummet är litet men ljust och inbjudande. Enligt ritningarna fanns det en inbyggnad till den ursprungliga orgeln.

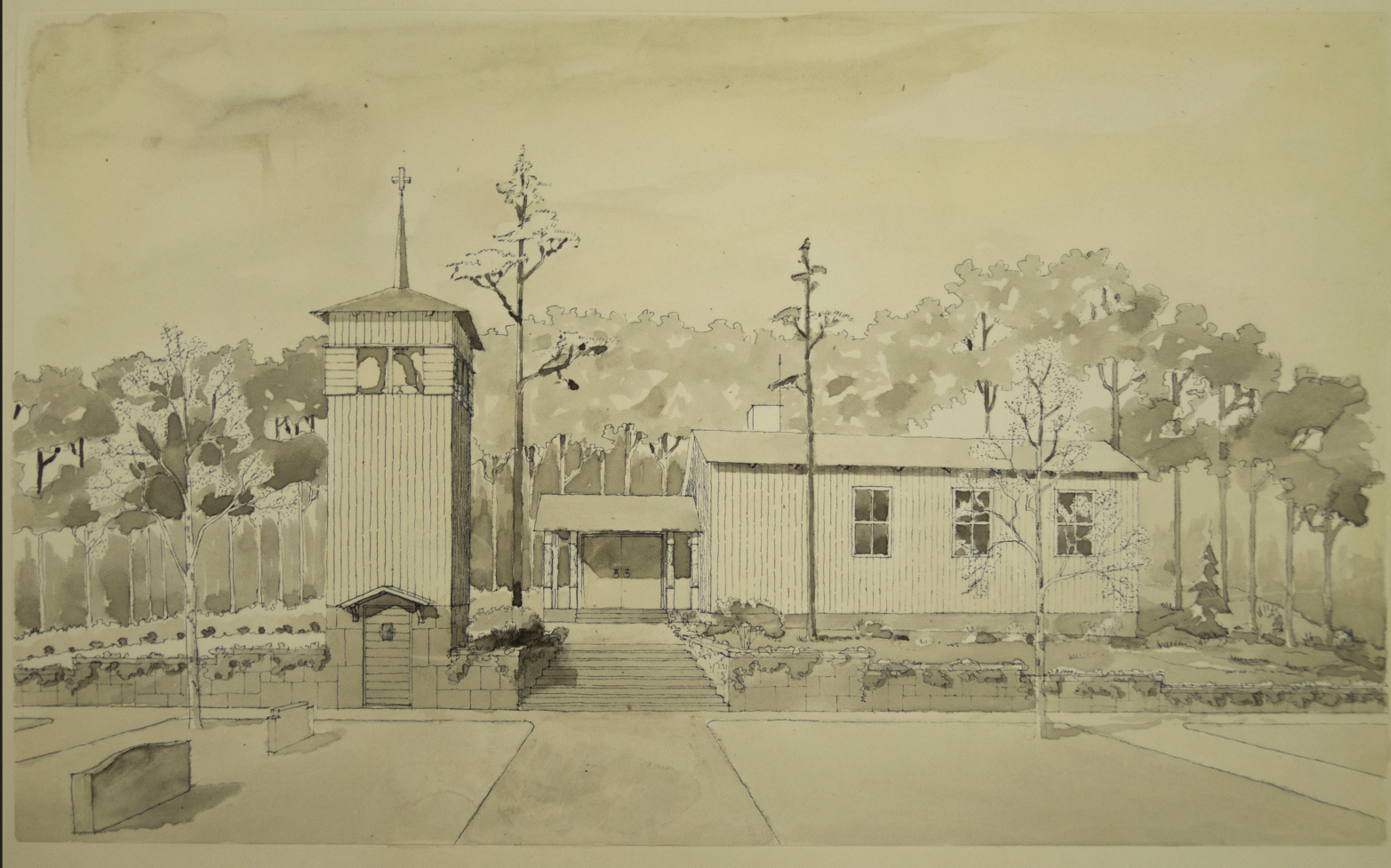

Pelarna vid ingången var från början tänkta att vara skulpterade som evangelister och helgon. Källa: Älvdalens kyrkoarkiv

Klockstapelns nedersta våning byggdes som bisättningsrum men i dag är det bara ett förråd.

Skiss över kapellet från 1965. Källa: Älvdalens kyrkoarkiv

HISTORIK OCH UTFORMNING

Kapellet, som ritats av arkitekten Ernst Auby, uppfördes 1965 och var platsens allra första permanenta böneplats. I tidigare skeden hade alltså nornäsborna fått ta sig till bland annat Åsens kapell, eller den långa vägen till sockenkyrkan i Älvdalen. Även om kapellet är förhållandevis nytt, så har det på platsen funnits en begravningsplats sedan 1889, detta troligen då transporten av de döda till Älvdalens kyrka ansågs för lång och omständlig. Intill begravningsplatsen uppfördes sedermera även ett litet gravkapell, som dömdes ut av biskopen 1957. I och med denna händelse började tankarna kring ett mer regelrätt kapell att få kraft. 1963 bestämde sig därför kyrkofullmäktige i Älvdalen att låta uppföra ett kapell i Nornäs, som alltså byggdes två år senare.

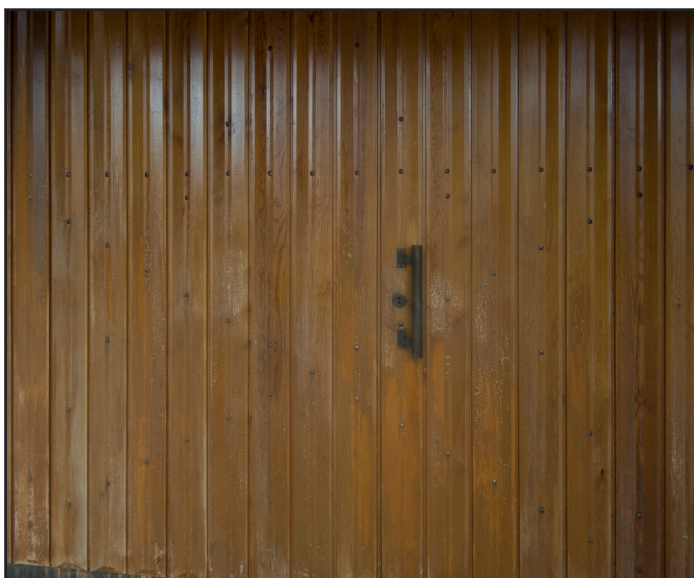
Utvändigt är det lilla rektangulära kapellet klätt i stående träpanel, och ett stort asymmetriskt sadeltak går ut över entrén. Byggnaden vilar på en liten förhöjd platta, som avskiljer den från den omkringliggande kyrkogården. Från entrésidan är slutningen klädd i älvdalskvartsit. Intill kapellet finns en fristående klockstapel, som i bottenvåningen också inhyser ett litet bisättningsrum som leder ut direkt till kyrkogården. Precis som kapellet är klockstapeln också klädd i vitmålad panel, och yttertaken på båda byggnaderna är av kopparplåt. Klockstapeln avslutas med en liten stram spira, som toppas av ett förgyllt kors. Grunden till stapeln är klädd i älvdalskvartsit som placerats i någorlunda oregelbundna former. Karin-klockan som är kapellets enda klocka, donerades i samband med invigningen av Torsten Palmqvist till minne av hans avlidne hustru. Klockan har sedan dess fått bära hennes namn.

Kapellets interiör karaktäriseras av dess småskalighet, och består av ett kyrkorum och en liten sakristia. Predikstolen, bänkarna och all annan träinredning tillverkades av Kjell Jonsson i Älvdalen. Kyrkorgeln är en elorgel av märket Viscount från 1989. Innan fanns en piporgel som var byggd av Gunnar Carlsson i Borlänge. Kyrkorummet som möblerats med bänkrader för 48 personer är enkelt men elegant i dekor och förhållandevis sparsmakat. Väggar och tak hålls vita medan den centrala delen, koret, fått en fondvägg av ljus trä. Kapellet är även utrustat med en mindre städskrubba och toalett för besökare.

Kapellet har ett kopparklätt asymmetriskt sadeltak.

Ytterporten har ett diskret mönster av synliga spikar i form av en femuddig stjärna.

En radiator är inbyggd i altaret, som har en front av älvdalskvartsit.

Kronologi

Årtal:	Händelse:	Källa:
1889	Begravningsplatsen anläggs.	Ahlberg, s. 204
1933	Magnus Dahlander ritar ett förslag till gravkapell för kyrkogården.	Skissförslag, arkivhandlingar.
1942	Ett gravkapell föreslås uppföras på kyrkogården, oklart om det genomförs samma år eller om det sker senare.	Byggnadskommitténs arkivhandlingar.
1957	Begravningsplatsens gravkapell döms ut. Idéer om nytt kapell tar fart.	Ahlberg, s. 204
1962	Arkitekt Ernst Auby ritar flera förslag till det nya kapellbygget.	Byggnadskommitténs arkivhandlingar.
1965	Kapellet byggs, och invigs samma år.	Ahlberg, s. 204
1989	Den ursprungliga piporgeln ersätts av en elorgel av märket Vicount.	Jonsson, s. 7

Kyrkorummet har en icke-traditionell asymmetrisk plan med ett sidoskepp som även agerar gång.

KULTURHISTORISK VÄRDERING

Nornäs kapell har flera kulturhistoriska värden. Värdena är kopplade till de förutsättningar som rådde när kapellet uppfördes.

Trakten kring Nornäs har varit befolkad sedan 1800-talet men i ganska gles omfattning, och nornäsborna var hänvisade till Åsens, Älvdalens eller Transtrands kyrkor för sin religiösa utövning. Det är lätt att förstå hur efterlängtat en egen gudstjänstlokal var när befolkningen var vana vid så långa avstånd. Bygdens begränsade folkmängd och avlägsenhet har lett till att kapellet blev litet och anspråkslöst.

Kapellet alltså litet, men också yteffektivt. På blott 80 kvadratmeter finns det bänkpåsar för 48 kyrkobesökare. Inredningen i kapellet är avskalad och sparsmakad, men ändå värdig och elegant i sin enkelhet. För att komma bortom vardagligheten finns det mer raffinerade inslag, som marmorerade pelare, bronserade dörrhandtag, och accenter utförda i den lokala stenarten älvdalskvarst. Att kapellets gestaltning genomförts på det sättet ger byggnaden ett arkitekturhistoriskt värde eftersom den visar vilka medel som arkitekter under perioden tog till för att skapa märkesbyggnader med begränsade förutsättningar. Autenticitetsgraden är hög eftersom kapellet till mycket stor del är oförändrat.

Nornäs kapell var ett väl anpassat och efterlängtat tillskott i trakten. Att det uppfördes så sent som 1965 är lite märkligt eftersom utarmningen av skogsglesbygden redan då börjat, samtidigt som sekulariseringen pågick. Samma företeelse återfinns emellertid i Tandsjöborg (i landskapet Dalarna men i Gävleborgs län), som fick sitt lilla kapell 1969 under liknande förutsättningar som i Nornäs.

Förutsättningarna för tillkomsten av Nornäs kapell, och hur de speglas i byggnaden, ger kapellet ett högt socialhistoriskt värde eftersom det kan illustrera tillvaron i en skogrik glesbygd i brytningspunkten mellan manuellt och maskinellt skogsbruk. Autenticitetsgraden är hög men det pedagogiska värdet är inte särskilt högt.

Nornäs kapell har ett kulturhistoriskt värde. Huvudmotivet är dess höga socialhistoriska värde och ytterligare grundmotiv är dess arkitekturhistoriska värde. Förstärkande motiv är en hög autenticitetsgrad.

KÄLLOR

Otryckta källor

Älvdalens kyrkoarkiv, församlingshemmet Brittgården, Älvdalen

Tryckta källor

Ahlberg, Hakon, *Dalarnas kyrkor i ord och bild*, Kronvall information i samarbete med Västerås stifts information, Falun, 1996

Génétay, Cissela & Lindberg, Ulf, *Plattform Kulturbistorisk värdering och urval [Elektronisk resurs] : grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2014

Jonsson, Ulf (red.), *Nornäs kapell 50 år : 1965–2015 : Jubileumsskrift*, okänd tryckort och -år

Sjögren, Josef, *Kyrkor och kapell i Malung: En historik*, Dalaförl. (Göte Pettersson), Malung, 1950

Unnerbäck, R. Axel, *Kulturbistorisk värdering av bebyggelse [Elektronisk resurs]*, Riksantikvarieämbetets förl., Stockholm, 2002
<http://www.raa.se/publicerat/9789172096073.pdf>

